

581.527(477.43./44)(06)(092)Балковський

**Б. Є. БАЛКОВСЬКИЙ – ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФЛОРИСТ,
БРІОЛОГ
(ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

Кокус В. В.

Вінницький національний медичний університет
ім. М. І. Пирогова, бібліотека (вул. Пирогова, 56, м. Вінниця,
Україна, 21018)

В. В. Кокус Б. Є. Балковський – відомий український флорист, бріолог (до 120-річчя від дня народження). У статті на основі аналізу літературних джерел розглянуто життєвий та творчий шлях відомого українського ботаніка Б. Є. Балковського. Проаналізовано наукову спадщину вченого, досліджено основні віхи життя та наукової діяльності. Значну увагу приділено періоду життя науковця, пов'язаного з Вінницьким медичним інститутом (до 1945 р.). У повоєнний час наукова діяльність Б. Є. Балковського пов'язана з роботою в дендропарках «Олександрія» та «Веселі Боковеньки». В цей період науковець досліджував видовий склад флори окремих регіонів України, а також розробив цифровий політомічний ключ для визначення рослин.

Ключові слова: мохи, ботанік, дендропарк, цифровий політомічний ключ, бріолог, видовий склад.

V. V. Kokus B. Ye. Balkovskiy – a famous Ukrainian florist, bryologist (to the 120th anniversary of birthday). On the basis of literature sources analysis, the article reveals the vital and career development of the famous Ukrainian botanist B. Ye. Balkovskiy. His scientific heritage is being analysed, the main milestones of his life and scientific activity are being studied. Much attention is being paid for the period of life of the scientist which is related to Vinnytsia Medical Institute (before 1945). After the Second World War B. Ye. Balkovskiy scientific activity was related with his work at arboretums «Aleksandriia» and «Veseli Bokovenky». During this period the scientist had been studied the species composition of flora of the separate Ukrainian regions, and also had developed the

digital polytomous key for identification of plants.

Keywords: bryophytes, botanist, arboretums, digital polytomous key, bryologist, species composition.

Вінницький національний медичний університет упродовж всієї своєї історії, яка бере початок з 1921 року, гуртував навколо себе найкращих спеціалістів медичної галузі. Малодослідженою залишається довоєнна історія його розвитку. Саме на цей період припадає наукова та викладацька діяльність в стінах університету асистента кафедри біології, відомого українського флориста Бориса Євгеновича Балковського.

Народився Б. Є. Балковський 15 січня 1899 р. в м. Шпола Черкаської області [8]. З 1934 р. працював асистентом кафедри біології Вінницького медичного інституту. Наукову роботу проводив під керівництвом завідувача кафедри біології медичного інституту проф. О. О. Савостьянова.

Понад 10 років Борис Євгенович займався дослідженням мохів Поділля. Упродовж 1934-1941 рр. Б. Є. Балковський разом з професором О. О. Савостьяновим проводив польові дослідження листяних мохів Східного Поділля. За цей час ними було зібрано та визначено понад 200 видів мохів регіону. Опрацювання зібраного матеріалу проводилося в біологічному кабінеті Вінницького медичного інституту, частково в бріологічній лабораторії Інституту ботаніки АН УРСР [1]. Вченими були досліджені видовий склад флори мохів, їх екологічні, біоценотичні та географічні особливості. Серед зібраних видів дванадцять раніше були невідомі для України, один – для СРСР. За результатами дослідження у 1938-1939 рр. в «Журналі Інституту ботаніки АН УРСР» була опублікована стаття згаданих вище авторів за назвою «Матеріали до бріофлори Вінницької та Кам'янець-Подільської областей» [7].

Працюючи у Вінницькому медичному інституті, Борис Євгенович Балковський вдало поєднував наукову, науково-організаційну та педагогічну діяльність, читав лекції та проводив навчально-польові практики зі студентами.

У 1939 р. Б. Є. Балковський в «Українському ботанічному журналі»

опублікував статтю «Матеріали до флори Поділля», в якій навів список з 178 видів вищих рослин із зазначенням місць поширення кожного з них. Стаття була підготовлена за результатами польових досліджень судинних рослин, проведених упродовж 1935-1939 рр. на теренах Східного Поділля. Деякі з визначених рослин (15 видів) виявилися невідомими для Вінниччини.

Внаслідок Другої світової війни дослідження мохоподібних Поділля були перервані і нові публікації з цієї проблеми з'явилися вже у післявоєнні роки. У 1947 році Б. Є. Балковський у статті «Нові матеріали для бріофлори Поділля» наводить 30 нових та рідкісних видів мохів, з яких 10 вперше знайдено на Східному Поділлі. Для кожного виду рослин зазначено особливості будови та місцезростання. Науковець брав участь у підготовці багатотомного видання «Флора УРСР». З його змісту стало відомо, що Б. Є. Балковський визначив і описав десятки видів рослин Лісостепу України.

З 1946 р. і до виходу на пенсію (з шестирічною перервою) працював науковим співробітником дендропарку «Олександрія» (Біла Церква). У 1946 р. за його ініціативи був створений гербарій дендропарку. Окремі гербарні зразки були зібрані Б. Є. Балковським під час експедицій до Криму, Кавказу, Молдови, Білорусі, Росії (Санкт-Петербург та о. Шмідта), які він здійснив упродовж 1947-1971 рр. Колекція Б. Є. Балковського налічувала понад 8500 гербарних зразків [5]. У 1956-1960 рр. під керівництвом Б. Є. Балковського було проведено першу ботанічну інвентаризацію трав'янистої рослинності дендропарку. За результатами інвентаризації визначено 712 видів рослин [3]. У звіті науковця за 1969-1973 рр. в складі трав'янистої рослинності дендропарку «Олександрія» згадуються такі види, як горицвіт весняний (*Adonis vernalis*), папороть страусове перо (*Matteuccia struthiopteris*), підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis*) [6].

Упродовж 1948-1954 рр. Б. Є. Балковський працював науковим співробітником дендрологічного парку «Веселі Боковеньки», що розташований у Кіровоградській області. В цей час на території дендропарку, а також в сусідніх місцевостях дослідником було знайдено та описано ряд нових для даного регіону видів рослин. За час роботи у дендропарку зібрав значний

гербарій степової рослинності. Під час інвентаризації місцевої флори, проведеної Б. Є. Балковським на території дендропарку в 1949-1951 рр., було виявлено понад 750 таксонів, серед яких чимало рослин-ендемів [2]. У 1952 р. на гнейсово-гранітних відслоненнях басейну р. Інгульця виявив і описав новий для науки вид рослин – Очиток Борисової (*Sedum borissovae Balkovski*) [8]. За результатами багаторічних досліджень мохоподібних Поділля, у березні 1953 р. в Ленінграді, Б. Є. Балковський захистив кандидатську дисертацію «Мхи Подолини». Роком пізніше йому було присвоєно ступінь кандидата біологічних наук. У лютому-березні 1957 р. перебував з науковим відрядженням на з'їзді Всесоюзного ботанічного товариства у Ленінграді, де виступив з доповіддю «О значении заноса спор в расселении мхов». Цього ж року був обраний членом Всесоюзного ботанічного товариства.

З 1959 р. Б. Є. Балковський розпочав розробку нового методу визначення рослин – цифрового політомічного ключа, який значно підвищував якість та швидкість роботи дослідників. Після публікації в «Ботаническом журнале», запропонований метод був визнаний науковцями і запроваджений у сільськогосподарську практику, зокрема, у виноградарство та дендрологію [3]. Розроблений дослідником метод приніс автору всесвітню відомість у ботанічних колах. У 1960 р. ввів у науковий обіг термін «Політомія». Результати своїх розробок науковець узагальнив у праці «Цифровой политомический ключ для определения растений» (1964). Ця тема була частиною його докторської дисертації, яку, на жаль, Б. Є. Балковський не завершив. Розроблений дослідником метод не втратив свого наукового значення і сьогодні.

У 60-70-х роках ХХ ст. Б. Є. Балковський вивчав проблему використання математичних методів в біології, був прихильником їх широкого застосування в ботанічних дослідженнях. Цій тематиці присвятив доповідь на третій нараді із застосування математичних методів в біології, що відбулася у Ленінграді (1961). Ботаніки та зоологи з успіхом використовували його принципи для складання визначників рослин і тварин. На початку 1970-х років працював на посаді старшого наукового співробітника відділу збагачення дендрофлори

дендропарку «Олександрія». В цей час продовжував дослідження мохоподібних в околицях Білої Церкви, займався питанням розробки визначників флори, розробив методику створення ключів різних типів для діагностики рослин.

У 1979 р вийшов на пенсію, проживав у будинку на території дендропарку «Олександрія». Науковець зібрав цінну бібліотеку ботанічної літератури, яка на жаль, не збереглася. Загалом упродовж життя Б. Є. Балковський опублікував понад 50 наукових праць [4]. Помер 16 квітня 1985 р. у м. Біла Церква [8].

Список літератури

1. Балковський Б. Є. Матеріали до бріофлори Вінницької і Кам'янецької областей / Б. Є. Балковський, О. О. Савостьянов // Журнал Інституту ботаніки АН УРСР. – 1939. – Ч. 3. – № 21/22 – С. 299–305.
2. Ботанічні сади та дендропарки України: наук.-довід. видання. – Київ : [б. в.], 2010. – Про Б. Є. Балковського. – С. 79.
3. Галкін С. І. Дендрологічний парк «Олександрія» – зразок садово-паркового мистецтва минулого та наукова установа НАН України / С. І. Галкін // Сучасні тенденції збереження, відновлення та збагачення фіторізноманіття ботанічних садів і дендропарків: матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 70-річчю дендрол. парку «Олександрія» як наук. установи НАН України, 23–25 трав. 2016 р. / НАН України, [відп. ред. С. І. Галкін]. – Біла Церква : [б. в.], 2016. – С. 13–20.
4. Галкін С. І. Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України: словник-довідник / С. І. Галкін, С. М. Левандовська, В. М. Черняк. – Біла Церква: Дельфін, 2014. – Про Б. Є. Балковського. – С. 10.
5. Галкін С. И. Государственный дендрологический парк «Александрия» НАН Украины: 225-летняя история и перспективы / С. И. Галкин // Збереження та реконструкція ботанічних садів і дендропарків в умовах сталого розвитку : матеріали IV міжнар. наук. конф., присвяч. 225-річчю дендропарку «Олександрія», 23–26 верес. 2013 р. – Ч. 1. – Біла Церква, 2013. – С. 3–9.
6. Калашникова Л. История интродукции редких видов, включенных в Красную книгу Украины, в дендропарке «Александрия» / Л. Калашникова // Старовинні парки і ботанічні сади: проблеми та перспективи функціонування: матеріали III Міжнар. наук. конф. до 215-річчя парку «Олександрія» 29 верес.–3 жовт. 2008. – Біла Церква, 2008. – С. 35–38.
7. Кокус В. В. О. О. Савостьянов – дослідник флори Поділля / В. В. Кокус // Роль краєзнавства у соціально-економічному і культурному розвитку регіону: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 10-12 жовт. 2012 р. – Вінниця, 2013. – С. 193–195.
8. Шевера М. В. Балковський Борис Євгенович / М. В. Шевера // Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2: Б-Біо. – С. 169.